

Finnish

**Konferenssi, Bryssel 3. joulukuuta 2001
"Suunnittelusta johtuva syrjintä"**

TAUSTA-ASIAKIRJA

SISÄLLYS

Johdanto	2
<i>Design for all</i> -periaate	4
Suunnittelusta johtuva syrjintä	5
EU:n toimet ja aloitteet <i>design for all</i> -alalla	8
Syrjinnänvastainen lainsäädäntö	10
<i>Design for all</i> -standardit	12
Julkiset hankinnat ja <i>design for all</i>	14
Yritystoiminta ja <i>design for all</i>	16
Kysymykset.....	18
Linkit	19

Johdanto

Yhdistyneet Kansakunnat julisti 14. joulukuuta 1992 antamassaan päätöslauselmassa 47/3, että vuosittain 3. joulukuuta vietetään kansainvälistä vammaisten päivää.

Euroopan unionin toimielimet ja Euroopan vammaisten foorumi ovat vuodesta 1993 alkaen osallistuneet päätöslauselman mukaiseen toimintaan viettämällä Euroopan vammaisten päivää. Euroopan vammaisten päivä tarjoaa tilaisuuden tehdä valistustyötä ja edistää eurooppalaista yhteistyötä vammaisasioissa.

Vuonna 2001 pidettävän Euroopan vammaisten päivän teemana on syrjimättömyys ja yleiskäyttöisyyteen tähtäävä *design for all* -periaate. Kyseessä on toisen vuoden teema, joka kuuluu kolmevuotiseen yhtenäistettyyn tiedotuskampanjaan. Kampanja huipentuu vuonna 2003 Euroopan vammaisten teemavuoteen, jota Euroopan komissio on esittänyt 30. toukokuuta 2001 tekemässään päätösehdotuksessa¹.

Euroopan vammaisten päivän avulla halutaan tuoda esiin niitä lukuisia esteitä, jotka liian usein vaikeuttavat vammaisten täysipainoista osallistumista yhteiskuntaan. Lisäksi halutaan korostaa, että on tärkeää ottaa *design for all* -näkökohta huomioon lainsäädännössä, standardeissa, julkisia hankintoja koskevissa menettelyissä ja muissa järjestelyissä, jotta taattaisiin, että kaikki käyttäjät – vammaiset ja muut ihmiset – pääsevät täysipainoisesti mukaan yhteiskunnan toimintaan.

Teema vastaa syrjinnän poistamiseen ja osallistumisen edistämiseen tähtäävien eurooppalaisten toimintalinjojen koordinoinnille asetettuja ensisijaisia tavoitteita, kuten Euroopan komission 'Esteetön Eurooppa vammaisille' -tiedonannossa sekä Euroopan parlamentin päätöslauselmassa on esitetty.²

Teemapäivän avulla korostetaan, että aiemmat ja nykyiset suunnittelukäytännöt johtavat monin tavoin vammaisten syrjintään. Epätarkoituksenmukainen suunnittelu haittaa useimpien vammaisten tapauksessa tavaroiden ja palvelujen saatavuutta ja osallistumista yhteiskuntaelämän tärkeisiin toimintoihin, kuten matkustamiseen ja työhön, ja vaikeuttaa täysipainoista osallistumista yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen ja kulttuurielämään. Lisäksi se heikentää vammaisten itsenäisyyttä ja itsemääräämismahdollisuuksia ja luo siten väärän käsityksen, jonka mukaan vammaiset eivät pystyisi elämään itsenäisesti ja päättämään omasta elämästään. On selvästikin tarpeen edistää *design for*

¹ Ehdotuksen teksti kokonaisuudessaan on seuraavassa Internet-osoitteessa:
http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/disability/year_en.html.

² Ks. *Esteetön Eurooppa vammaisille* (KOM(2000) 284).

all -lähestymistapaa ja tiedottaa siitä, jotta suunnittelukäytäntöjä voidaan muuttaa toivottuun suuntaan. Mutta sitäkin tärkeämpää on luoda lainsäädäntöpuitteet, jotta saadaan aikaan yhteiskunta, jossa kaikki tavarat ja palvelut on suunniteltu kaikkia käyttäjiä silmällä pitäen.

Yhdistyneiden Kansakuntien yleisohjeet vammaisten yhtäläisten mahdollisuuksien saavuttamisesta³ ja varsinkin saavutettavuutta koskeva ohje 5 ovat olleet käytössä jo lähes kahdeksan vuotta, mutta silti selvä enemmistö ihmisistä ei epätarkoituksenmukaisen suunnittelun vuoksi saa tavaroita ja palveluja. Ja kuitenkin lähes kaikki maailman maat ovat hyväksyneet nämä yleisohjeet.

Tämän vuoden konferenssi järjestetään yleiskeskusteluna, johon osallistuu politiikan, elinkeinoelämän ja kansalaisyhteiskunnan päätöksentekijöitä kaikkialta Euroopasta sekä *design for all* -liikkeen avainhenkilöitä. Konferenssin tavoitteena on parantaa eurooppalaisia lainsäädäntöpuitteita *design for all* -periaatteeseen kuuluvien kysymysten osalta.

Tapahtuman yhteydessä järjestettäviin toimiin kuuluu *Breaking Barriers* -palkinto. Sen avulla halutaan tuoda julki esimerkkejä eurooppalaisen suunnittelijakunnan ja elinkeinoelämän hyvistä toimintatavoista, jotka edistävät *design for all* -periaatteen käytännön toteuttamista.

Teemapäivän tulokset otetaan mukaan suunnitelmiin ja toimiin, joita Euroopan vammaisten foorumi kehittää edelleen yhteistyössä komission sekä elinkeinoelämän ja julkisen sektorin kanssa. Suunnitelmien ja toimien kautta pyritään parantamaan toimintalinjoja merkittävästi vuoteen 2003 eli Euroopan vammaisten teemavuoteen mennessä.

Tämän asiakirjan tarkoituksena on tarjota yleistä taustaa teemapäivän konferenssia varten. Tapahtumaa varten on saatavilla myös erillisiä asiakirjoja, joissa käsitellään muun muassa konferenssin aiheita ja esitetään yksityiskohtaisia tietoja *design for all* -periaatteesta. Asiakirjoja voidaan käyttää teemapäivän valmisteluaineistona jäsenvaltioissa järjestettävissä workshopeissa tai teemapäivän varsinaisia kansallisia tapahtumia valmisteltaessa.

³ Yleisohjeet vammaisten yhtäläisten mahdollisuuksien saavuttamisesta. A/RES/48/96. 85. täysistunto. 20. joulukuuta 1993.

***Design for all* -periaate**

Design for all -mallin tavoitteena on suunnitella, kehittää ja markkinoida tavanomaiset tuotteet, palvelut, järjestelmät ja ympäristöt siten, että mahdollisimman moni pystyy hyötymään niistä ja käyttämään niitä.

Tavoitteeseen voidaan päästä seuraavilla kolmella tavalla:

- Suunnitellaan tuotteet, palvelut ja sovellukset siten, että valtaosa mahdollisista käyttäjistä voi hyödyntää niitä helposti sellaisenaan.
- Suunnitellaan tuotteet siten, että niitä voidaan helposti muokata eri käyttäjiä varten (esimerkiksi käyttöliittymää muuttamalla).
- Vakioidaan tuotteiden käyttöliittymät siten, että ne ovat yhteensopivia erikoislaitteiden kanssa (esimerkiksi vammaisille tarkoitettujen teknisten apuvälineiden kanssa).

Tukemalla *design for all* -periaatteen soveltamista kaikilla elämänaloilla – kotona, opetuksessa, työssä, vapaa-aikana, liikenteessä jne. – on mahdollista karsia huomattavasti esteitä, joiden vuoksi vammaiset eivät nykyisin voi osallistua yhteiskunnan toimintaan yhtä kattavasti ja tasavertaisesti kuin muut.

Periaatteen olennaisena osana ovat saavutettavuusvaatimukset, joiden mukaan suunnittelussa on otettava huomioon mahdollisimman monenlaiset käyttäjien kyvyt, jotta mahdollisimman moni voisi käyttää tavanomaisia tuotteita ja palveluja tarvitsematta erillistä räätälöintiä. *Design for all* -malli tarkoittaa myös sitä, että tavanomaisissa tuotteissa ja palveluissa sovelletaan käyttöliittymästandardeja, jotka ovat yhteensopivia teknisten apuvälineiden käyttöliittymästandardien kanssa, jotta vammaisen on mahdollista hyödyntää ja käyttää tavanomaisia laitteita.

Design for all -periaate kehitettiin 1900-luvun jälkipuoliskolla. Sen avulla haluttiin luoda suunnittelumalli, jossa otetaan laajasti huomioon ihmisten tarpeet eikä suunnitella tuotteita pelkästään "keskivertokäyttäjän" tarpeita varten.

Mallia on kehitetty ja sen käyttöä on edistetty Euroopassa tutkimus- ja kehitystoimin, joita on toteutettu seuraavilla aloilla: arkkitehtuuri ja rakennettu ympäristö (esimerkiksi erilaisiin tarpeisiin mukautuva asuntotuotanto), vanhuksille

tarkoitettujen päivittäistuotteiden teollinen suunnittelu ja (viime aikoina) vammaisille ja vanhuksille tarkoitettu tieto- ja viestintätekniikka (TVT).⁴

Suunnittelusta johtuva syrjintä

Yhteiskunnassa on jo monien vuosien ajan pidetty pikemminkin kohtalonkysymyksenä kuin yhteiskunnan hallinnassa olevana asiana sitä, että monien vammaisten on mahdotonta mennä jokapäiväistä elämää varten suunniteltuihin rakennuksiin ja rakenteisiin, päästä muiden käyttämiin liikennevälineisiin liikkua paikasta toiseen, käyttää viestintälaitteita joita muut käyttävät puhuessaan keskenään, päästä muiden työtiloihin, saada viihdepalveluja, ostaa ruokaa tai saada palveluja. Huonoa suunnittelua ei perinteisen näkemyksen mukaan pidetä yhdenvertaisuusperiaatteen vastaisena. Perinteisen näkemyksen mukaan henkilön syrjäytyminen johtuu henkilön ominaisuuksista eikä suunnittelusta. Vammaisuuteen perustuvaan syrjintään liittyvässä uudessa ajattelumallissa nämä oletukset kyseenalaistetaan edellyttämällä, että tavarat ja palvelut mukautetaan vammaisten tarpeisiin eikä päinvastoin.⁵

Vuoden 2001 Euroopan vammaisten päivän yhteydessä komissio ja vammaisjärjestöt haluavat keskittyä *design for all* -lähestymistapaan ja tuoda esille, että sen avulla voidaan poistaa vammaisten esteitä. Teeman myötä halutaan painottaa sitä, kuinka ympäristön, tuotteiden ja palvelujen suunnittelu johtaa syrjintään silloin, kun vammaisten tarpeita ei oteta huomioon. Siitä konferenssin nimi: *Suunnittelusta johtuva syrjintä*.

Yhteiskunnassa on totuttu ajattelemaan, että sen fyysiset rakenteet ja sosiaaliset käytännöt edustavat luontaista elämäntapaa. Ihmiset ovat yleensä sitä mieltä, että ovet ja portaat, linja-autot ja junat ja sosiaaliset rakenteet ovat kehittyneet nykyiseen muotoonsa siksi, että ne vastaavat valtaväestön tarpeita. Lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että rakennuksissa, palveluissa tai sosiaalisissa käytännöissä ei ole mitään luontaista tai ennalta määrättyä. Ne ovat kehittyneet tiettyjen ryhmien tarpeita varten jättäen ulkopuolelle muut ryhmät. Suunnittelijat sekä valmistajat, markkinointiosastot ja myyntihenkilöt ovat jo kauan pitäneet lähtökohanaan sitä implisiittistä oletusta, että tuottamalla hyödykkeet

⁴ Asiakirjan lopussa oleva Internet-linkkiluettelo sisältää joitakin aloitteita, joita tuetaan EU:ssa toteutettavien ohjelmien ja toimien avulla.

⁵ Katso Maailman terveysjärjestön julkaisu *International Classification of Functioning, Disability and Health*. Julkaisun viimeisimmässä tarkistetussa versiossa (2001) on vammaisuuteen ja terveyteen vaikuttavia ympäristötekijöitä koskeva luokittelu. Sivusto on osoitteessa <http://www.who.int/icidh/>.

"keskivertokäyttäjien" tarpeita varten täytetään useimpien ihmisten vaatimukset ja saavutetaan samalla suurimmat markkinat.

Vielä 20 vuotta sitten kuluttajat eivät yleensä kyseenalaistaneet tätä näkemystä, eikä vammaisten esittämiin valituksiin kiinnitetty kovinkaan paljon huomiota.

Tosiasiasa suuri osa ihmisistä on kuitenkin huomannut, että heidän käyttämänsä tavarat ja ympäristöt eivät ole heille kovin sopivia.

Esimerkkinä voidaan mainita vasenkätiset ihmiset, joiden osuus väestöstä on seitsemän prosenttia.⁶ Jotkut heistä ovat viime aikoina alkaneet keskustella vaikeuksistaan ja etsiä ratkaisuja omien yhdistystensä ja Internet-sivustojensa kautta. Heidän ongelmana on suunnittelusta johtuva syrjintä:

Olen vasenkätinen ja sen kautta saan hiuksenhienon tuntuman siihen, millaista on kuulua vähemmistöön. Vasenkätisyyteni takia joudun koko ajan syrjityksi. Kyse ei ole vakavista asioista: minulta ei evätä asuntoa, terveydenhoitoa, työtä eikä istumapaikkaa bussissa. Mutta koen, että suunnittelu on vasenkätisyyden vastaista: koulujen pulpetit ovat muotonsa vuoksi käyttökelvottomia, vihannesten kuorintaveitset hyödyttömiä, sähkökäyttöiset työkalut (esimerkiksi sahat) ovat vaarallisia tai jopa hengenvaarallisia, suttaavat kynät tekevät kirjoituksestani lukukelvotonta, tietokoneen hiirestä saan käteeni kramppeja. Kun olin lapsi, opettajat Englannissa yrittivät pakottaa minua kirjoittamaan oikealla kädellä; yleensä änkytin, ja ehkä se johtui pakottamisesta.

- E. Stephen Mack⁷

Vanhukset, jotka saattavat olla heikompia, hidasliikkeisempiä ja huononäköisempiä tai -kuuloisempia kuin "keskivertokäyttäjät", törmäävät myös todennäköisemmin negatiivisiin vaikutuksiin, joita epätarkoituksenmukaisesti suunnitellut tuotteet ja palvelut aiheuttavat. Nykyisin noin 20 prosenttia Euroopan kansalaisista on yli 65-vuotiaita, ja tämä ryhmä kasvaa noin 25 prosenttiin vuoteen 2020 mennessä. On selvää, että varsin suuri osa Euroopan kansalaisista kohtaa mahdollisia saatavuus- ja pääsyongelmia käyttäessään tavaroita ja palveluja ja liikkuessaan eri ympäristöissä.

Design for all -mallin puolestapuhujat ovat luoneet sanonnan "Hyvä suunnittelu tekee mahdolliseksi, huono mahdottomaksi". Tämä koskee ennen kaikkea vanhuksia, jotka saattavat menettää osan toimintakyvystään, kun heidän aistinsa ja motoriikkansa vähitellen heikkenevät. Se, milloin he saattavat tarvita teknisiä

⁶ Coren, S., Porac, C.: *Fifty centuries of right-handedness: the historic record.* *Science* 198: 631-632, 1977. PubMed ID: [335510](#).

⁷ Katso E. Stephen Mackin www-sivu, jossa on vasenkätisyyttä koskevia linkkejä. Sivun osoite on <http://www.emf.net/~estephen/facts/lefthand.html>.

apuvälineitä tai asuntoon tehtäviä muutoksia, riippuu paljolti heidän ympäristönsä ja heidän käyttämiensä tuotteiden suunnittelusta. Jos näitä näkökohtia on jo jossain määrin ajateltu ennalta ja annettu käyttöön *design for all* -ratkaisuja, erityisten apuvälineiden tarve vähenee tai vältetään kokonaan.

Monet vammaiset voivat luetella pitkän listan esimerkkejä huolimattoman ja epätarkoituksenmukaisen suunnittelun aiheuttamasta syrjinnästä. Rakennetun ympäristön suunnitteluvaiheessa syntyneet ympäristöesteet sulkevat pyörätuolin käyttäjät usein ulkopuolelle, kun rautatieasemien laitureilta puuttuvat hissit, pankkien ja yritysten sisäänkäynneissä on pyöröovia ja kun jalkakäytävien reunusta ei ole mataloitettu. Samoihin suunnitteluesteisiin törmäävät luonnollisesti myös lastenvaunujen ja -rattaiden kanssa liikkuvat vanhemmat sekä ostoskassaja tai matkalaukkuja kantavat.

Innovaatiota korostavan tieto- ja viestintätekniiikan osalta voidaan todeta, että keskivertokäyttäjään perustuvat perinteiset suunnittelukäytännöt ja vammaisten huomiotta jättäminen ovat valitettavasti jättäneet leimansa valtaosaan tavanomaisia tuotteita, joita nykyisin on saatavilla. Rajoittavia esteitä on jopa Internetiin liittyvässä tekniikassa, vaikka sen pitäisi parantaa kaikkien kansalaisten tiedon- ja palvelunsaantimahdollisuuksia. Aisti- ja liikuntavammaiset eivät kenties saa tietoja, jos heidän käyttämiensä selausohjelmien ja muiden vammaisille tarkoitettujen interaktiivisten välineiden avulla ei pääse Internet-sivuille ja niiden sisältämiin tietoihin.

Australiassa syrjinnänvastainen lainsäädäntö suojelee vammaisia tällaiselta suunnittelun aiheuttamalta syrjinnältä. Bruce Maguire, joka on sokea ja käyttää näytönlukijaa, huomasi, että hänen on mahdotonta tilata urheilutapahtumien lippuja Sydneyn olympialaisten virallisen www-sivuston kautta.⁸ Hän haastoi olympialaisten järjestelykomitean oikeuteen syrjinnän vuoksi, ja www-sivuston omistajat määrättiin oikeudenkäynnin perusteella maksamaan korvausta 20 000 Australian dollaria. Tapaus oli ensimmäinen laatuaan maailmassa, ja tulokset osoittavat selvästi, että syrjinnänvastaisella lainsäädännöllä on huomattava merkitys, kun halutaan taata tavaroiden ja palvelujen saatavuus vammaisille. Jos www-sivusto olisi rakennettu WAI-ohjeiden (Web Accessibility Initiative⁹) mukaisesti, sekä näytönlukijoita käyttävät vammaiset että tavanomaisia päätteitä käyttävät terveet ihmiset olisivat voineet käyttää sitä.

⁸ Ks. <http://www.rnib.org.uk/wesupply/publicat/campaign/win01.htm#2>.

⁹ Web Accessibility Initiative: ks. <http://www.w3c.org/WAI/>.

EU:n toimet ja aloitteet *design for all* -alalla

Euroopan komissio ja monet eri toimijat Euroopan unionissa ottavat *design for all* -periaatteen huomioon useilla toiminta-aloilla. Komission antamassa *Esteetön Eurooppa* -tiedonannossa (2000) esitetään, miten saavutettavuutta voidaan parantaa ulottamalla osallisuutta edistäviä toimintalinjoja muun muassa tietoyhteiskunnan alalle ja avaamalla sisämarkkinat vammaisten kuluttajien apuvälineitä ja suojaa varten.¹⁰ Esteiden poistaminen lainsäädännön ja *design for all* -suunnittelun avulla on katsottu avaintekijäksi pyrittäessä takaamaan vammaisille yhtäläiset mahdollisuudet. Euroopan vammaisten foorumi tukee vahvasti tätä lähestymistapaa.

Jäsenvaltioiden kesäkuussa 2000 Feirassa hyväksymä eEurope-aloite on erityisen merkittävä *design for all* -lähestymistavan kannalta. Aloitteeseen kuuluu useita toimenpiteitä, joiden avulla halutaan taata, että osaamisyhteiskunta on vammaisten saavutettavissa. Tavoitteina on hyväksyä verkkosivujen sisältöä koskevat WAI-ohjeet kaikille julkisille www-sivuilla, julkaista *design for all* -standardit, perustaa kansallisia *design for all* -osaamiskeskuksia ja kehittää *design for all* -alalle eurooppalainen opetusohjelma, jonka kohderyhmä koostuu varsinkin suunnittelijoista ja insinööreistä, jotka työskentelevät tieto- ja viestintätekniikan parissa.¹¹

Kun Ruotsi toimi EU:n puheenjohtajavaltiona, Linköpingissä Ruotsissa pidettiin 25.–26. huhtikuuta 2001 asiantuntijakokous, jonka aiheena oli saavutettavuus. Linköpingin kokous oli vedenjakaja, ja monet tapahtuman osallistujat ilmoittivat tukevansa Euroopan unionin saavutettavuusstrategiaa. Euroopan vammaisten päivä luo tilaisuuden jatkaa tätä toimintalinjaa ja tuoda lisäpontta käytännön toteutukseen.

Kokouksen päätelmistä ja suosituksista käy ilmi, että osallistujat ovat sitoutuneet lujasti poistamaan vammaisia rajoittavat esteet Euroopassa esteiden esiintymisyhteydestä riippumatta ja toimimaan tehokkaasti, jotta uusien esteiden ilmaantumismahdollisuudet minimoitaisiin tulevaisuudessa. Päätelmissä ja suosituksissa vahvistetaan uudelleen, että liikkumisen vapaus, tietojen saatavuus ja täysipainoinen osallistuminen kuuluvat kaikkien kansalaisten perusoikeuksiin, joita olisi tuettava EU:n politiikassa ja toiminnassa. Päätelmissä todetaan seuraavasti:

¹⁰ *Esteetön Eurooppa vammaisille* (KOM(2000) 284).

¹¹ eEurope 2002 -toimintasuunnitelma: ks.

http://www.europa.eu.int/information_society/eeurope/action_plan/index_en.htm.

EU:n sosiaalisessa peruskirjassa tunnustetaan ja otetaan huomioon vammaisten oikeudet hyötyä toimenpiteistä, joiden avulla halutaan taata riippumattomuus, sopeutuminen yhteiskuntaan ja työelämään sekä osallistuminen yhteiskuntaelämään. Tuotteiden, järjestelmien ja palvelujen saanti ja käyttö ovat nykyisessä yhteiskunnassa välttämättömiä edellytyksiä sille, että ihmiset voivat osallistua täysipainoisesti ja aktiivisesti yhteiskuntaelämään. Hyvä suunnittelu on tärkeä syrjinnän torjuntakeino.

Kokouksen suositukset:

- *Rohkaistaan eri sidosryhmiä – elinkeinoelämä mukaan luettuna – huolehtimaan siitä, että tuotteet ja palvelut vastaavat mahdollisimman laajan käyttäjäkunnan tarpeita.*
- *Otetaan design for all -näkökohdat huomioon opetusohjelmissa.*
- *Käytetään standardeja ja lainsäädäntöä ja liitetään niihin seuraamuksia sekä valvontajärjestelmiä.*
- *Edistetään tutkimus- ja kehitystyötä (esimerkiksi kuudennessa puiteohjelmassa), jotta design for all -alaa koskevaa osaamista lisättäisiin.*
- *Luodaan toimintalinjoja, joiden mukaan saavutettavuus asetetaan julkisten hankintojen edellytykseksi.*

"Esteetön Eurooppa vammaisille" -tiedonannossa sekä Linköpingin kokouksen päätelmissä painotetaan, että edistettäessä *design for all* -mallia seuraavat toimintalinjat ja keinot ovat avainasemassa:

- syrjinnänvastainen lainsäädäntö
- standardointi
- julkisia hankintoja koskevat toimintalinjat yhdenvertaisen osallistumisen takaamiseksi
- kuluttajien etujen tiedostaminen ja yritysten sosiaalinen vastuu.

Syrjinnänvastainen lainsäädäntö

Syrjinnänvastaisen lausekkeen sisällyttäminen Amsterdamin sopimukseen merkitsi sitä, että Euroopan unioni on siirtynyt vakaasti kohti sen tunnustamista, että vammaisiin suuntautuva syrjintä on perustaviin ihmisoikeuksiin liittyvä kysymys ja että sitä on torjuttava ehkäisemällä ennalta ja poistamalla esteitä, joiden vuoksi vammaisilla ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia liikkua ja hyödyntää tavaroita ja palveluja. Eurooppalaisten toimintalinjojen olisi siksi perustuttava syrjinnänvastaiseen lainsäädäntöön, joka mahdollistaa vammaisille todellisen yhdenvertaisuuden. Vastaavasti säännöksiin on varmistettava, että julkisten ja yksityisten laitosten on tarjottava kaikille suunniteltuja palveluja.

Euroopan unionin jäsenvaltiot ovat yksimielisiä siitä, että vammaisilla on oikeuksia (mm. oikeus olla joutumatta syrjityksi). Näiden oikeuksien perusteella on otettava käyttöön kokonaan uusi lähestymistapa vammaisuuteen: lähtökohtana on oltava esteiden poistaminen täysipainoisen yhteiskuntaan osallistumisen tieltä sen sijaan että toimintatapana olisi "yksittäisen henkilön ongelman käsitteleminen" kuten vammaisuutta koskevassa "lääketieteellisessä mallissa".

Yksi tie kohti syrjinnän vastaista lainsäädäntöä kulkee yksittäisten jäsenvaltioiden toimien kautta. Vain harvoilla EU:n jäsenvaltioilla on vammaisten syrjinnän vastaista erityistä lainsäädäntöä. Irlannissa¹², Ruotsissa¹³ ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa¹⁴ on tällaista lainsäädäntöä, vaikkakin säädösten soveltamisala on rajallinen. Saksan, Suomen ja Kreikan perustuslaeissa viitataan vammaisten syrjintään. Ranskassa on kielletty rotuun ja uskuntoon perustuva syrjintä lakimuutoksella. Lainsäädäntö ei perustuslakiin liittyvien tai muiden esteiden vuoksi välttämättä kuitenkaan tee laittomaksi kaikkia syrjinnän osalualueita. Siinä ei myöskään vaadita, että on toteutettava erityisiä edistämistoimia tavaroiden ja palvelujen toimittamiseksi vammaisille yhtäläisin edellytyksin.

Kohtuullisten mukautusten toteuttamatta jättäminen mainitaan syrjintänä vain Ruotsin ja Yhdistyneen kuningaskunnan lainsäädännössä. Kohtuullisten mukautusten käsitettä käyttämällä otetaan huomioon, että yhtäläinen kohtelu voi syrjiä joitakuista vammaisia ja että heidän yhdenvertaisuutensa toteutuu vain silloin, kun sen tiellä olevien esteiden ylittämistä helpotetaan ympäristöä

¹² Employment Equality Act 1999 (Laki tasa-arvosta työelämässä).

¹³ Lag om förbud mot diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder, 1999 (Laki toimintarajoitteisten syrjinnän kieltämisestä työelämässä).

¹⁴ Disability Discrimination Act, 1995 (Laki syrjinnästä vammaisuuden perusteella).

mukauttamalla – esimerkiksi muokkaamalla työympäristöä, laitteita tai työmenetelmiä.

Yhdistyneen kuningaskunnan *Disability Discrimination Act* -lain (1995) tavaroiden ja palvelujen saantia koskevassa III osassa (*Access to Goods and Services*) säädetään, että tavaroiden ja palvelujen toimittajat eivät saa syrjiä vammaisia asiakkaita esimerkiksi epämällä heiltä palvelujen saannin tai pääsyn tiloihin, joissa tavaroita on mahdollista ostaa. Yrityksissä ollaan valmistautumassa tarvittavia muutoksia varten, sillä palvelujen saannille ja tiloihin pääsulle on asetettu toteutusmääräaikoja (vuodesta 2004 alkaen).¹⁵ Saavutettavuusstandardit ja *design for all* -periaate ovat näiden muutosten olennaisia osia, kun laki tulee voimaan. Laki koskee samalla tavalla kaikkia yrityksiä, joten se ei aiheuta haittaa tietyille sektorille. Lainsäädännön avulla luodaan näin ollen "yhtäläiset kilpailumahdollisuudet" saavutettavuusstandardien käyttöönottoa varten, mikä on eduksi kaikille yrityksille ja kuluttajille.

Komission hiljattain teettämässä tutkimuksessa todettiin, että syrjinnänvastaisilla toimilla ja lainsäädännöllä on merkittävä rooli vammais- ja työllisyyspolitiikan linjaamisessa¹⁶. EU:n ulkopuolisista maista mm. Yhdysvallat, Kanada, Australia ja Uusi-Seelanti ovat jo ottaneet syrjinnänvastaisen lainsäädännön osaksi vammaisten mahdollisuuksien parantamisen strategiaansa.

Nykyisin vammaiset eivät saa tavaroita ja palveluja samalla tavoin kuin muut ihmiset eikä heillä ole useimmissa EU:n jäsenvaltioissa oikeutta vaatia yhtäläistä kohtelua tässä asiassa. Euroopan vammaisten foorumi pyrkii luomaan Eurooppaan lakiin pohjautuvan kansalaisoikeuskulttuurin. Vammaisten syrjinnän vastainen lainsäädäntö on tässä kysymyksessä avainasemassa. Euroopan vammaisten foorumi puoltaa erityistä vammaisuusdirektiiviä, joka kattaisi tavaroiden ja palvelujen saannin, tietojen ja uuden tekniikan käyttömahdollisuudet, pääsyn rakennuksiin, liikennevälineisiin jne.

¹⁵ Disability Discrimination Act, 1995 (Laki syrjinnästä vammaisuuden perusteella): ks. <http://www.disability.gov.uk>.

¹⁶ Study on Benchmarking Employment Policies for Disabled People – ECOTEC, 2000. Vammaisten työllisyyttä käsittelevän politiikan vertailuanalyysi.

***Design for all* -standardit**

Standardit voivat olla ratkaisevia kehitettäessä tuotteita ja ympäristöjä, jotka ovat kaikkien saavutettavissa. On luonnollisesti mahdotonta suunnitella kaikkea kaikkia käyttäjiä varten. Aina on olemassa kuluttajia, joilla on vakava fyysinen, aisti- tai kognitiivinen vamma tai vaurio ja jotka eivät pysty käyttämään jotain tuotetta tai palvelua. Ei ole kuitenkaan järkevää, että kuluttajat, joilla on erityistarpeita, joutuvat turvautumaan erityissuunnitteluun jokaisen tärkeän tuotteen tai palvelun tapauksessa; tuolloin he eivät pääse osallisiksi suurtuotannon mukanaan tuomista kustannuseduista, mikä todellakin johtaisi syrjintään.

Yhdysvalloissa on saatu merkittäviä todisteita siitä, että panemalla täytäntöön lakisääteisiä standardeja, jotka ovat

- kohdennettuja ja selkeitä
- tuloksia kehitystyöstä, jossa on kuultu palvelujen tarjoajia ja vammaisia
- pakollisia siirtymäkauden jälkeen, jolloin on saatavissa teknistä ja oikeudellista apua,

on saatu aikaan huomattavaa edistystä *design for all* -malliin perustuvan esteiden poistamisen alalla.

Eurooppalainen standardointitoiminta tarjoaa yhteisössä tilaisuuden kartoittaa ja toteuttaa esteiden poistamiseen tähtäviä keinoja, parantaa saavutettavuutta ja edistää vammaisten sopeutumista yhteiskuntaan. Euroopassa on käynnistetty useita ohjelmia ja toimia, joiden kohteena on "esteettömien" tuotteiden ja ympäristöjen suunnittelu.

Tutkimuksen ja teknologisen kehittämisen ohjelmissa – "vammasia ja vanhuksia koskeva yhteisön teknologia-aloite (TIDE)", "telemaattisten sovellusten ohjelma" ja viidennen puiteohjelman Tietoyhteiskunnan tekniikat -ohjelman "vammasiin ja vanhuksiin liittyvät sovellukset" – on tuettu yli kahtakymmentä hanketta, jotka liittyivät suoraan tähän alaan.¹⁷

Eri työryhmät ovat tieteellisen ja teknisen tutkimuksen eurooppalaisen yhteistyön (COST) puitteissa kehittäneet tietokantaa, josta voidaan syöttää tietoja *design for all* -standardeihin. Yhteistyöhankkeisiin kuuluvat COST 219 ja 219bis, jotka

¹⁷ Ks. http://www.cordis.lu/ist/ka1/special_needs/home.html ("Projects"-haku).

koskevat vammaisten televiestintää; COST 322, joka koskee matalalattiabussien suunnittelua; COST 335, joka koskee matkustajajuniin pääsyä, ja COST 342, joka koskee pysäköintijärjestelyjä ja niiden vaikutuksia liikkuvuuteen ja talouselämään.

Design for all -standardien alalla – varsinkin tieto- ja viestintäteknikassa – edistytään tällä hetkellä hyvin. Euroopan komissio antoi kesäkuussa 1999 Euroopan standardointielimille (CEN, CENELEC ja ETSI) toimeksiannon (M/273), jonka aiheena on kehittää *ohjeet erityistarpeita omaavien henkilöiden (esimerkiksi vanhusten ja vammaisten) käyttämien tuotteiden turvallisuudesta ja käytettävyydestä*. Toimeksiannon perusteella on määrä laatia käytännön ohjeet, joita kaikki kyseeseen tulevat standardointikomiteat voivat soveltaa.

Design for all -toimeksiannon perusteella on annettu raportti, jossa esitetään yleisiä standardeja koskevat mahdollisuudet *design for all* -alalla ja selostetaan tuotestandardeissa huomioon otettavat tekijät, jotka koskevat vanhusten ja vammaisten tarpeita. Raportissa käsitellään monia tieto- ja viestintäteknikan sekä fyysisen saavutettavuuden alueita. Toimeksiannon toinen vaihe – täytäntöönpano – on parhaillaan käynnissä.¹⁸ Täytäntöönpanovaiheessa muodostetaan *design for all* -koordinoitelin, jonka on määrä valvoa kaikissa standardointielimissä tehtävää työtä ja vaikuttaa siihen.¹⁹

Muun muassa Yhdysvalloissa ja Australiassa saatujen kokemusten perusteella on käynyt selvästi ilmi, että käytännössä on helpointa panna täytäntöön standardeja, joissa määrätään selkeästi menetelmät vaatimusten täyttämiseksi (*määräyksiä sisältävät standardit*), sillä tuolloin jää mahdollisimman vähän tulkinnanvaraa. Määräyksiä sisältävistä standardeista keskusteltaessa aiheina ovat yleensä standardien riittävyys (onko esteiden poistaminen riittävää) ja standardien jäykkyys (uusja parempia tekniikoita on saatavilla, mutta standardeista puuttuvat niitä koskevat määräykset).

Jäykkyyden välttämiseksi ja saavutettavuuden takaamiseksi Yhdysvalloissa on siirrytty käyttämään *määräyksiä sisältäviä standardeja*, joissa kuvataan, millaisia tuloksia on saatava vaatimusten täyttämiseksi. Esimerkkinä voidaan mainita vaatimus, jonka mukaan tekniikan on oltava sellaista, että se on vammaisten "saavutettavissa ja käytettävissä", mutta jossa ei anneta määräyksiä tekniikan teknisistä ominaisuuksista. Ajan mittaan tällainen lähestymistapa tuo muutoksia eri tekniikoihin. Voi kuitenkin syntyä keskustelua siitä, miten standardia on tulkittava tietyissä olosuhteissa. Yhdysvalloissa otettiin käyttöön myös toinen innovaatio: *ehdollinen standardi*. Yrityksen on noudatettava standardia edellyttäen että siitä ei aiheudu "kohtuuttomia vaikeuksia" tai että se on "helposti

¹⁸ Ks. http://www.ict.etsi.org/activities/Design_for_All/INDEX.htm.

¹⁹ Standardeja koskevaa työtä kehitetään CEN/ISSS:n työryhmässä, jonka yksi workshop koskee *design for all* -periaatetta ja apuvälineteknologiaa. Ks. <http://www.cenorm.be/iss/Workshop/dfa/default.htm>.

toteutettavissa". Tämä lisää tulkintamahdollisuuksia, mikä on sikäli ongelmallista, että tulkinta riippuu yrityksen subjektiivisista olosuhteista, joita vammaisen ei voida edellyttää tuntevan. Standardin selkeys tekee kuitenkin sinänsä täytäntöönpanon yksinkertaiseksi. Yrityksen on osoitettava poikkeukselliset (ja oletettavasti väliaikaiset) olosuhteet, joiden perusteella se voi jättää noudattamatta yleistä standardia.

Julkiset hankinnat ja *design for all*

Julkishallinnon elimillä on tärkeä osuus *design for all* -mallissa silloin, kun ne toimivat markkinoilla ja voivat vaikuttaa myyjiin, kun ne ovat vammaisten työnantaja ja kun ne tarjoavat palveluja kaikille kansalaisille ja yrityksille. Näin ollen julkisilla hankinnoilla voidaan tukea sosiaalipolitiikkaa (muun muassa saavutettavuutta edistämällä) sekä EU:n teollisuuspolitiikkaa, jolloin tuotteiden ja palvelujen yleinen kilpailukyky saattaa yhä enenevässä määrin edellyttää, että kiinnitetään huomiota julkisissa hankinnoissa sovellettuihin saavutettavuusstandardeihin ja -vaatimuksiin.

Yhdysvaltain viranomaiset ovat myös kiinnittäneet paljon huomiota saavutettavuuden takaamiseen hankinnoissa. Esimerkkinä voidaan mainita "pykälä 508", joka liittyy *Workforce Investment Act* -lakiin (1998) ja jossa määritetään saavutettavuusvaatimukset liittovaltion hallituksen kehittämää, ylläpitämää, hankkimaa ja käyttämää sähkö- tai tietotekniikkaa varten. Vaatimukset tulivat voimaan kesäkuussa 2001, ja ne ovat vaikuttaneet voimakkaasti Yhdysvaltojen TVT-teollisuuden ja tietoteknisten palvelujen tarjoajien uudelleensuuntautumiseen kohti *design for all* -mallia.

Jotta vammaisten työntekijöiden ja yleensäkin vammaisten vaatimukset täytettäisiin, Yhdysvaltain liittovaltion viraston (*United States Access Board*) laatimia TVT-standardeja on noudatettava aina lukuun ottamatta tapauksia, joissa niistä aiheutuisi "kohtuutonta rasitusta".

Pykälä 508 on merkitykseltään olennainen, sillä yleisten TVT-tuotteiden (tietokoneiden, puhelinten, puheentallentimien ja kopiokoneiden) on nykyisin oltava vammaisia koskevien saavutettavuusstandardien mukaiset, jos niitä on tarkoitus ostaa käytettäviksi Yhdysvaltain liittovaltion virastoissa. Julkisten hankintojen osuus kaikista TVT-laitteistoista on Yhdysvalloissa yli neljänneksen. Siksi laitteiden, ohjelmien, koulutuksen ja lisäpalvelujen tuottajat ovat todenneet, ettei enää ole taloudellisesti perusteltavissa jakaa markkinoita "perinteisiin" ja "vammaisiiin" asiakkaisiin. *Design for all* -standardit muodostavat sillan, jonka kautta on mahdollista siirtyä "rajoittuneista" perinteisistä tuotteista laitteisiin ja palveluihin, joita kaikki – myös vammaiset – voivat käyttää. Muun muassa IBM, Microsoft, Sun Microsystems, XEROX ja Motorola kuuluvat yrityksiin, joissa

erilliset osastot kehittävät ja huoltavat tuotteita, joiden ansiosta yritysten digitaaliset tuotteet, järjestelmät ja sovellukset ovat yleiskäyttöisiä.

Yhdysvaltain lainsäädännössä tapahtunut kehitys vaikuttaa voimakkaasti kaikkiin tietotekniikasta riippuviin palveluotoihin, kuten viranomaisten verkkopalveluihin, koko sähköisen kaupankäynnin alaan, Internetiin perustuvaan koulutukseen, etätyöhön jne.

Euroopassa ei nykyisin ole ADA:n (*Americans with Disabilities Act* -lain) tai pykälän 508 kaltaista lainsäädäntöä, mutta sen ei tarvitse estää viranomaisia edellyttämästä, että verovaroin ostettavat tuotteet soveltuvat kaikille käyttäjille. Vammaisjärjestöt ovat toimineet nopeasti ja tuoneet esiin, että viranomaiset syrjivät vammaisia veronmaksajina, kun ne hankkivat sellaisia puhelinkoppeja ja rakentavat sellaisia julkisia rakennuksia, joihin vammaiset eivät pääse, tai tarjoavat tietopalveluja, joita vammaiset eivät voi käyttää. Kaikille viranomaisille kaikilla tasoilla olisi asetettava vaatimus, että julkisten hankintojen on perustuttava *design for all* -standardeihin. Vain siten voidaan taata, että julkishallinnon palveluksessa olevilla vammaisilla ja yhteiskunnan kaikilla vammaisilla on samat oikeudet kuin muilla kansalaisilla.

Industry Canada on hyvä vertailukohde ja esimerkki siitä, miten saavutettavuutta voidaan käytännössä edistää julkisten hankintojen alalla. Industry Canada on tuonut markkinoille niin sanotun *Accessible Procurement Toolkits* -paketin, joka on työnantajille ja hankinta-alan ammattilaisille suunnattu palvelu.²⁰ Paketti sisältää selostukset ja saavutettavuusvaatimukset, jotka liittyvät yleisessä toimistotyöympäristössä sovellettuihin perinteisiin tekniikoihin ja palveluihin (*design for all* -mallin mukaisesti) sekä apuvälineteknologian tuotteisiin, jotka on tarkoitettu vammaisten työntekijöiden käyttöön. Pakettiin kuuluu myös hankintaa koskeva neuvontaosio.

Nykyisten hankintakäytäntöjen muuttaminen uusien asetusten ja ohjeiden mukaisiksi vaatii asianomaisilta osapuolilta herkkyyttä ja taitoja, jotta "viesti saadaan menemään perille". Pykälä 508 on johtanut merkittäviin toimiin, joilla pyritään lisäämään tietoisuutta, levittämään tietoja ja kouluttamaan yritysten ja julkisen sektorin työntekijöitä *design for all* -standardien alalla.

Euroopan komissio käsittelee parhaillaan julkisia hankintoja koskevan direktiivin tarkistamista. Käsittelyssä kiinnitetään erityistä huomiota siihen, että on tarpeen luoda oikeudenmukaiset, tehokkaat ja turvalliset järjestelmät sähköisiä hankintamenetelmiä varten. Euroopan vammaisten foorumi katsoo, että saavutettavuusvaatimukset ja *design for all* -vaatimukset on otettava huomioon meneillään olevassa käsittelyssä. Ei riitä, että uudet hankintajärjestelmät sinänsä soveltuvat vammaisten käyttöön, vaan kaikkien julkisen hankinnan menettelyjen olisi täytettävä *design for all* -standardit.

²⁰ Ks. <http://disability.org/toolkit/IndexE.asp>.

Yritystoiminta ja *design for all*

Yhdysvaltain yritykset ovat selvästi muuttuneet lainsäädännön vastustajista sen kannattajiksi. Esimerkiksi toimialajärjestöt ovat kautta linjan toimineet yhteistyöhenkisesti *Americans with Disabilities Act* -lain (laki vammaisista amerikkalaisista, ADA) täytäntöönpanemiseksi sen sijaan, että ne olisivat lobbauksellaan heikentäneet lakia tai kumonnet sen. Johtohenkilöt kannattivat voimakkaasti ADA-lakia ja olivat lähinnä sen lujittamisen eivätkä heikentämisen kannalla (Louis Harris, 1995). Menestyvät yritykset Yhdysvalloissa mutta myös Euroopassa tiedostavat entistä enemmän, että niillä on velvollisuus antaa jotakin takaisin yhteisöille, joiden parissa ne tekevät tulosta. Lisäksi menestyvät yritykset ovat huomanneet, että tämän vastuualueen täyttäminen voi tuoda niille todellista kaupallista etua. Kyse ei ole hyväntekeväisyydestä vaan siitä, että todetaan ne edut, jotka saadaan, kun vammaisiin suhtaudutaan asiakkaina laaja-alaisesti.

Suhteiden luominen kuluttajiin on avainalue yrityksille, jotka haluavat kehittää sosiaalista vastuutaan. *Design for all* on yksi välineistä, joita olisi hyödynnettävä tässä kehitystyössä. Tätä korostetaan komission vihreässä kirjassa, jonka aiheena on yritysten sosiaalinen vastuu:

“Osana sosiaalista vastuutaan yritysten odotetaan tuottavan tehokkaalla, eettisellä ja ympäristötietoisella tavalla tuotteita ja palveluita, joita kuluttajat tarvitsevat ja haluavat. Yritykset, jotka kehittävät pysyviä suhteita asiakkaisiinsa keskittymällä siihen, että yrityksen koko organisaatio ymmärtää asiakkaiden tarpeet ja halut ja tarjoaa asiakkaille korkeaa laatua, turvallisuutta, luotettavuutta ja palveluita, ovat todennäköisesti tuottavampia. Hyvä esimerkki yritysten sosiaalisesta vastuusta on periaate, jonka mukaan suunnittelussa otetaan huomioon kaikki ihmiset (eli suunnitellaan tuotteet ja palvelut niin, että ne ovat mahdollisimman monen, myös vammaisten, käytettävissä).”²¹

Euroopan komissio tukee yritysten sosiaalisen vastuun edistämistä sekä sitä, että sovelletaan *design for all* -lähestymistapaa ja luodaan entistä tiiviimmät yhteydet käyttäjiin. Espanjassa on otettu käyttöön merkki, joka on osoitus sitoutumisesta *design for all* -malliin. Merkkijärjestelmä on tarkoitettu yrityksille, jotka haluavat viestittää asiakkaille, että ne pyrkivät liiketoiminnassaan ottamaan huomioon kaikkien asiakkaiden – myös vammaisten – edun. Yhteisen merkin

²¹ KOM(2001) 366 lopullinen. Vihreä kirja yritysten sosiaalisen vastuun eurooppalaisten puitteiden edistämisestä (kohta 51). Ks. http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/social/csr/greenpaper.htm.

ansioista yritykset lisäävät näkyvyyttään ja niiden on myös mahdollista jakaa yhdessä parhaita toimintatapoja. Lisäksi ne voivat tällä tavoin markkinoida toinen toisiaan asiakkaille ja saada siten aikaan uusia liiketoimintamahdollisuuksia.

Kysymykset

- Onko Sinulla kokemuksia huonosta suunnittelusta? Millaista haittaa siitä aiheutui Sinulle?
- Olisiko *design for all* -lähestymistavan oltava lakisääteinen? Minkä tyyppisille tuotteille tai palveluille?
- Olisiko viranomaiset – kuten valtion virastot sekä kunnat – velvoitettava ostamaan AINOASTAAN sellaisia tuotteita ja palveluja, jotka täyttävät *design for all* -standardit? Jos olisi, mitkä julkisten hankintojen alueet olisivat mielestäsi ensisijaisia?
- Miten *design for all* -malli voisi osaltaan vähentää vammaisiin kohdistuvaa syrjintää, kun kyse on tavaroiden ja palvelujen saannista? Voitko mainita esimerkkejä tapauksista, joissa olet havainnut tulleeesi syrjityksi?
- Ostaisitko tuotteita yrityksiltä, jotka kannattavat *design for all* -periaatteita? Miten yhä useampia yrityksiä voitaisiin kannustaa osoittamaan sosiaalista vastuuta ja miten ne voisivat edistää *design for all* -lähestymistapaa?

Haluaisitko, että Euroopassa sovellettaisiin *design for all* -standardeja? Minkä tyyppisiä standardeja tarvitaan? Miten vammaiset voisivat tuoda kokemuksensa standardien kehittämistyöhön?

Linkit

AGE – European Platform for Older People <http://www.eurolinkage.org>

Americans with Disabilities Act (laki vammaisista amerikkalaisista, ADA)
<http://http://www.usdoj.gov/crt/ada/adahom1.htm>

Bureau of European Designers Associations: <http://www.beda.org>

Centre for Accessibility, Tanska <http://www.centil.dk>

Eurooppa-neuvoston päätöslauselma yhdenmukaisesta suunnittelusta ja saavutettavuudesta koulutuksen alalla (helmikuu 2001)
<http://cm.coe.int/ta/res/resAP/2001/2001xp1.htm>

DASDA-hanke <http://www.dasda.org>

Helen Hamlyn Research Centre and Design Age Research Centre
<http://www.hhrc.rca.ac.uk/index.html>

European Concept for Accessibility <http://www.eca.lu>

European Institute for Design and Disability <http://www.design-for-all.org>

Euroopan vammaisten foorumi <http://www.edf-feph.org>

Helios II (1993–1996) http://europa.autonomia.org/helios/a_def.htm

Include-hanke <http://www.stakes.fi/include/>

Institute on Independent Living <http://www.independentliving.org>

International Centre for Disability Resources on the Internet at:
<http://www.icdri.org/index.html>

International Classification of Functioning, Disability and Health
<http://www.who.int/icidh/>

Vammaisia ja vanhuksia koskeva yhteisön teknologia-aloite (TIDE)
http://www.cordis.lu/ist/ka1/special_needs/library_tide_communication.htm

The Architectural Barriers Act (ABA) <http://www.access-board.gov>

The Center for Universal Design <http://www.design.ncsu.edu/cud/index.html>

The Centre for Accessible Environments <http://www.cae.org.uk>

The Norwegian Accessibility Centre <http://www.delta.oslo.no>

The Platform Design for All in the Netherlands <http://www.designforall.nl>

World Wide Web Consortium <http://www.w3.org>